

JEDNODNIOWA SESJA TERENOWA „Srebrny Szlak”

TRASA

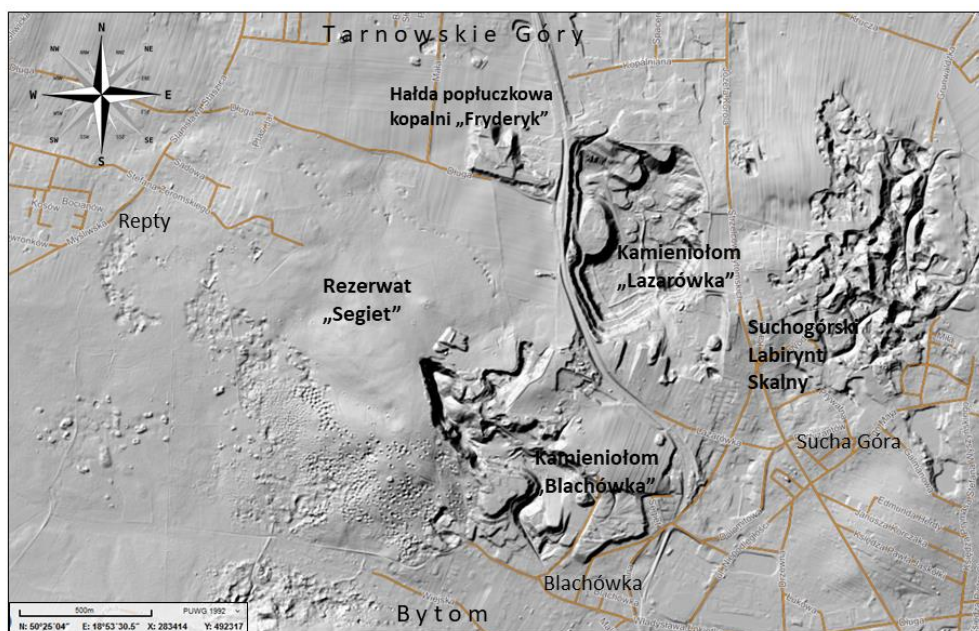
Katowice Centrum (rozpoczęcie) – Rezerwat „Segiet” w Bytomiu – Zwałowisko odpadów popłuczkowych rud cynkowo-ołowiowych dawnej kopalni „Fryderyk” w Tarnowskich Górach – Zabytkowa Kopalnia Srebra – Katowice Centrum (zakończenie)

SZCZEGÓŁOWY OPIS POSZCZEGÓLNYCH PUNKTÓW SESJI

Obszar historycznego wydobycia rud kruszcowych na ziemi tarnogórsko-bytomskiej, pozostałości składowanych odpadów i sposób ich zagospodarowania to jedno z wyjątkowych miejsc na Górnym Śląsku. W 2017 roku *„Kopalnie ołowiu, srebra i cynku wraz z systemem gospodarowania wodami podziemnymi w Tarnowskich Górach”* zostały oficjalnie wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. Wpis obejmuje 28 obiektów położonych w Tarnowskich Górach, Bytomiu i Zbrośławicach, stanowiących pozostałości po dawnych kopalniach rud srebra, ołowiu i cynku. Tereny te, mimo istotnych przekształceń siedliska, są rezerwuarem wielu rzadkich gatunków roślin, dlatego od lat cieszą się zainteresowaniem nie tylko profesjonalnych botaników i przyrodników, ale również licznej rzeszy amatorów i miłośników przyrody.

Rezerwat „Segiet” na Srebrnej Górze

Rezerwat leśny „Segiet” utworzony został 27 kwietnia 1953 roku w celu zachowania, ze względów naukowych, dydaktycznych i społecznych, fragmentu naturalnego lasu bukowego z domieszką świerka i sosny (*Zarządzenie Ministra Leśnictwa z dnia 27.04.1953 r., Monitor Polski A-42, poz. 511 z dnia 12.05.1953 r.*). Jego powierzchnia, po powiększeniu w 2022 roku, wynosi aktualnie 92,29 ha (wraz z otuliną: 142,14 ha). W rejonie dzisiejszych Tarnowskich Gór, w Starych Tarnowicach i Reptach, na przełomie XII i XIII w. odkryto złoża rud metali nieżelaznych (srebra, cynku i ołowiu) i rozpoczęto ich intensywne wydobycie. W pierwszej połowie XVI w. właściciele tych ziem nadali tworzącemu się miastu (Tarnowskie Góry), przywileje górnicze, uwalniające aktywność gospodarczą gwarków (udziałowców kopalń). Od tego czasu Tarnowskie Góry, poza Bytomiem, stały się jednym z najważniejszych ośrodków miejskich na całym Górnym Śląsku, a świetność ta trwała do końca XVI stulecia, kiedy to wyczerpały się dostępne złoża rud. W latach osiemdziesiątych XVIII wieku zaczęto stosować nowe technologie wydobywcze i odwadniające. Wznowiono na tym terenie eksploatację górniczą. W wieku XIX nastąpił pełny rozkwit wydobycia rud cynku i ołowiu. Na obszarze pomiędzy Bytomiem a Tarnowskimi Górami powstało wiele kopalń, manufaktur i hut przetwarzających rudę na metaliczny cynk i ołów. Pamiątką tamtych czasów jest poprzemysłowa rzeźba terenu, którą dziś skrywają rozwijające się bujnie lasy oraz tereny użytkowane rolniczo. Ślady po dawnym wydobywaniu rud metali odnaleźć można w wielu miejscach tego obszaru.

Mapa lidarowa okolic rezerwatu „Segiet” w Bytomiu (Źródło: Polska.geoportal2.pl).

Szczególnym obiektem, cennym ze względów przyrodniczych, jest rezerwat leśny „Segiet” położony w granicach administracyjnych Bytomia i Tarnowskich Gór. Rezerwat ten jest zlokalizowany wewnątrz kompleksu leśnego na zboczach Srebrnej Góry, jednego ze wzniesień Wzgórz Tarnogórskich będących częścią Wyżyny Śląskiej. Lasy bukowe w rezerwacie „Segiet” są niewielką już pozostałością dawnych naturalnych lasów liściastych, porastających środkową część Wyżyny Śląskiej. Pierwotny las bukowy pokrywający znaczne przestrzenie Lasu Segieckiego był stopniowo wycinany na potrzeby górnictwa i osadnictwa. Wiek drzewostanu bukowego ocenia się na 100-180 lat, a najstarsze okazy buków mogą liczyć około 350 lat. Obecnie na terenie rezerwatu dominuje ciepłolubna buczyna storczykowa. Płaty borów sosnowych i świerkowych pochodzą z nasadzeń. Wzdłuż cieków wodnych spotykane są płaty olszyn w różnym stadium rozwoju.

Srebrna Góra z rezerwatem „Segiet” od strony północnej – widok z hałdy popłuczkowej Kopalni Fryderyk (Fot.: A. Rostański).

Wydobisko (tzw. „pinga”) po wydobyciu rudy kruszcowej w rezerwacie „Segiet” (Fot.: A. Rostański).

Zasoby flory roślin naczyniowych rezerwatu są imponujące. Szacuje się je na ponad 320 gatunków. Liczny jest udział gatunków leśnych. Na uwagę zasługują metalotolerancyjne rośliny galmanowe, które występują w prześwietlonych fragmentach rezerwatu, na pozostałościach dawnych wyrobisk rud kruszczowych, bogatych w metale ciężkie.

Jednym z najcenniejszych florystycznie obiektów w centralnej części Górnego Śląska pozostaje do dziś obszar rezerwatu (Rostański 2007). Wraz z otaczającymi obiektami chronionymi i ostojami leśnymi stanowi on przykład zachowania w krajobrazie przemysłowym „skarbów rodzimej przyrody” i jest dowodem na możliwości regeneracyjne i renaturyzacyjne tego rodzaju ekosystemów.

Hałda popłuczkowa Kopalni Fryderyk

Na północ od rezerwatu „Segiet”, w Tarnowskich Górach, w rejonie ulic Małej i Długiej, znajduje się unikalna w skali kraju hałda popłuczkowa, stanowiąca pozostałość po płuczce rud cynku, będącej częścią kopalni Fryderyk. Płuczka ta działała w latach 1840-1912. Sama hałda ma kształt góry stołowej o stromych zboczach i płaskiej wierzchołynie. Wznosi się na wysokość ok. 17 metrów i jest doskonałym punktem widokowym na Tarnowskie Góry (ku północy) i na szczyt Srebrnej Góry z rezerwatem „Segiet” (na południe). W roku 2006 na mocy Uchwały Rady Miejskiej w Tarnowskich Górach hałda popłuczkowa została objęta ochroną konserwatorską w formie parku kulturowego, pod nazwą Hałda Popłuczkowa. Teren parku kulturowego zajmuje powierzchnię ok. 7 ha.

Widok ogólny zwałowiska odpadów popłuczkowych kopalni Fryderyk w Tarnowskich Górach (Fot.: A. Rostański).

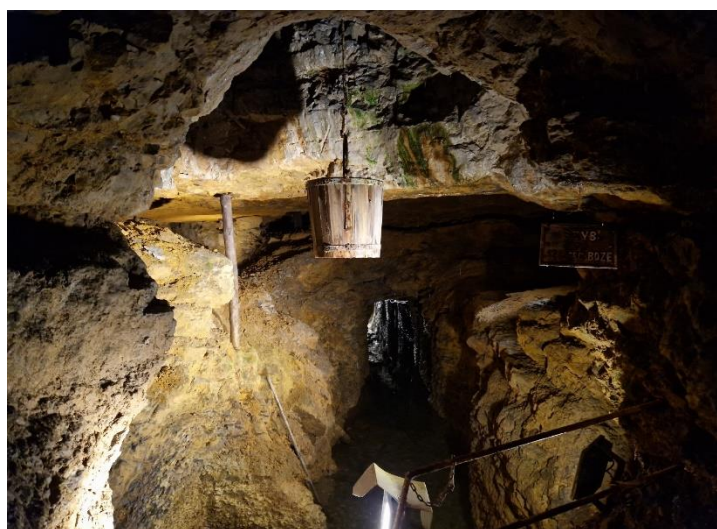
Hałda porośnięta jest dość ubogą roślinnością o wyjątkowej specyfice. Spontanicznie wykształciły się tu płaty muraw galmanowych, rosnących na glebach o dużej zawartości metali ciężkich, głównie cynku i ołowiu.

Na zboczach hałdy liczne są erozyjne wcięcia, a u jej podnóża – usypiska zwietrzeliny (Fot.: A. Rostański).

Zabytkowa Kopalnia Srebra w Tarnowskich Górach

Zabytkowa Kopalnia Srebra w Tarnowskich Górach to jedyna w Polsce podziemna trasa turystyczna umożliwiająca zwiedzanie podziemi dawnej kopalni kruszców srebronośnych. Na głębokości 40 m znajduje się labirynt korytarzy, w których surowe warunki pozwalają zwiedzającym poczuć klimat dawnej górniczej pracy. Podziemna trasa turystyczna ma 1740 m długości i przypomina kształtem trójkąt, łącząc ze sobą trzy dawne szyby górnicze: „Anioł”, „Żmija” i „Szczęść Boże”. Podczas zwiedzania można zobaczyć wykute w skale przodki górnicze, dawne stanowiska pracy, narzędzia, chodniki transportowe o różnej wysokości i potężne komory (od 500 do 2000 m²) powstałe na przełomie XVIII i XIX w. Blisko 300-metrowy fragment trasy pokonuje się łodziami. W 2012 roku podziemna trasa turystyczna została udźwiękowiona w autentyczne odgłosy ciężkiej pracy gwarków, efekty zawału kopalnianego, jadących wózków i robót strzałowych.

Jeden z licznych korytarzy podziemnych w Zabytkowej Kopalni Srebra (Fot.: M. Jędrzejczyk-Korycińska).

Zabytkowa Kopalnia Srebra w Tarnowskich Górach stanowi jeden z dwóch udostępnionych do zwiedzania w 1976 roku fragmentów wyrobisk podziemnych Królewskiej Kopalni Fryderyk, która funkcjonowała już od 1784 roku. Podziemia zabytkowej kopalni zostały uznane za pomnik historii rozporządzeniem Prezydenta RP z 14 kwietnia 2004 roku, a od lipca 2017 r. Kopalnia jest wpisana na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO jako jeden z obiektów wpisu o nazwie: Kopalnia rud ołowiu, srebra i cynku wraz z systemem gospodarowania wodami podziemnymi w Tarnowskich Górach.

Park w Reptach i dolina rzeki Dramy

Zespół przyrodniczo-krajobrazowy „Park w Reptach i dolina rzeki Dramy” został powołany w 2002 roku i obejmuje obszar 475 ha. Utworzono go dla ochrony wieloprzestrzennej kompozycji krajobrazowej, na którą, poza zabytkowym parkiem, składają się przylegające do niego tereny rolne oraz fragment doliny rzeki Dramy. Obiekt ten znajduje się na terenie specjalnego obszaru ochrony siedlisk Natura 2000 Podziemia Tarnogórsko-Bytomskie (PLH240003).

Drzewostan bukowy w Parku w Reptach Śląskich (Fot.: M. Jędrzejczyk-Korycińska).

Szyb „Ewa” dawnej kopalni srebra w Parku Repeckim (Fot.: M. Jędrzejczyk-Korycińska).

W Parku Repeckim podziwiać można jeden z najstarszych drzewostanów na Górnym Śląsku, opisywany już w księgach górniczych z XVI w. jako „buczyna repecka”. Park ma charakter naturalnego lasu bukowego z fragmentami grądu oraz łęgami olszowymi wzdłuż cieków wodnych. Wiele drzew w Parku ma ponad 100 lat, a niektóre z nich nawet ponad 200 lat. Bogactwem cechuje się nie tylko szata roślinna tego terenu, ale również świat zwierząt. Przez środkową część Parku przepływa rzeka Drama, tworząc dolinę o głębokości 20 m.

Zespół przyrodniczo-krajobrazowy „Żabie Doły”

Zespół przyrodniczo-krajobrazowy „Żabie Doły” to obszar położony na granicy Chorzowa, Bytomia i Piekar Śląskich. Łączna jego powierzchnia wynosi ok. 227 ha, z czego znaczna większość (ok. 182 ha – 80%) leży w granicach Chorzowa, na terenie Bytomia położona jest mniejsza jego część – ok. 45 ha (20%).

Stawy w centralnej części „Żabich Dołów” (Fot.: A. Rostański).

Zespół przyrodniczo-krajobrazowy został utworzony w 1997 roku rozporządzeniem Wojewody Katowickiego w celu ochrony kompleksu nieużytków, stawów oraz gruntów rolnych stanowiących miejsca gniazdowania wielu gatunków ptaków wodno-błotnych.

Obszar ten tworzą zdegradowane tereny przemysłowe, które pozostawione przyrodzie na wiele lat zostały w spontaniczny sposób zrenaturyzowane. Miejsce to było pierwotnie użytkowane rolniczo, ale jego krajobraz uległ zmianie pod wpływem eksploatacji złóż węgla kamiennego, rud cynku i ołowiu oraz żelaziaków brunatnych. Działalność górnicza spowodowała obniżenie się terenu o kilka metrów, powstanie niecki osiadań, która wypełniła się wodami gruntowymi. Teren przecinany jest też nieużytkowanymi już nasypami kolejowymi. Brak intensywnej gospodarki na tym terenie pozwolił na wykształcenie się pasów trzcinowisk i szuwarów, turzycowisk i podmokłych łąk. Zbiorniki wodne, zapadliska, hałdy i nieużytki powstałe w wyniku eksploatacji górniczej i działalności hutnictwa są idealnym miejscem lęgowym dla wielu gatunków ptaków. Dzisiaj na terenie „Żabich Dołów” występuje około 130 gatunków ptaków, w tym 76 gatunków lęgowych (np. populacja lęgowa bączka – gatunku zagrożonego wyginięciem w regionie). Oprócz bączka występują tam również: bąk, błotniak stawowy, cyraneczka, czajka, dzięcioł duży, kowalik, kuropatwa, perkoz dwuczuby, rdzawoszy i zausznik, pliszka siwa i żółta, remiz i wiele innych.

Flora roślin naczyniowych tego terenu jest dosyć bogata (ponad 375 gatunków), co świadczy o bardzo dużym zróżnicowaniu siedlisk i występowaniu gatunków o różnych wymaganiach środowiskowych. Jedną z najliczniej spotykanych grup roślin są rośliny wodne i bagienne. Efektem rekultywacji jest pojawienie się drzew i krzewów, m.in.: rokitnika pospolitego *Hippophae rhamnoides*, robinii akacjowej *Robinia pseudoacacia* i oliwnika wąskolistnego *Eleagnus angustifolia*.

Osadnik odpadów połotacyjnych ZGH „Orzeł Biały” na obrzeżach „Żabich Dołów”
(Fot.: M. Jędrzejczyk-Korycińska).

UWAGA:

Organizatorzy zastrzegają sobie prawo do modyfikacji programu sesji terenowej w zależności od potrzeb i kondycji uczestników. W zależności od potrzeb mogą uwzględnić krótką przerwę, zrezygnować lub wzbogacić niektóre punkty programu sesji.